

- Araştırma Makalesi -

**TRKİYE’DE OLAĞANÜSTÜ HAL DÖNEMİNDE
OY HAKKI***

(VOTING RIGHTS UNDER THE STATE OF EMERGENCY IN TURKEY)

Özge Demir**

Z

1982 Anayasasının 67. maddesine göre genel oy hakkı serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre kullanılmaktadır. Oy hakkının demokratik esaslarının hayata geçmesi için her Şeyden önce serbest oy hakkının ve serbest seçimlerin yapılabilmesi gerekmektedir. Zira oy hakkı, hiçbir baskı ve tehdit altında kalmadan kullanılmalıdır. rgtlenme, düşünce ve ifade, basın özgürlüklerinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tam olarak kullanılamadığı bir siyasal düzlemde serbestçe oy kullanma hakkının varlığı ve seçimlerin serbestliğı tartıŐmalara konu olmaya devam edecektir.

Bununla beraber, Türkiye’de 15 Temmuz 2016 günü FETÖ’nn (“Fethullahçı Terör rgt”) darbe giriŐimini sonucunda 21 Temmuz 2016- 18 Temmuz 2018 tarihleri arasında Olağanüstü Hal (“OHAL”) ilan edilmiştir ve bu dönemde Türkiye, OHAL kanun hükmünde karar-nameleri (“KHK”) ile yönetilmiştir. Bu iki yıllık süre içerisinde ülkede, halkoylaması, milletvekili genel seçimleri ve cumhurbaşkanı seçimleri gerçekleŐtirilmiŐtir. Anayasada ve kanunlarda OHAL döneminde seçim yapılamayacağına dair bir hüküm olmasa da temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı bir dönemde seçim yapılması, serbest seçim ilkesini olumsuz yönde etkilemiŐtir. Kaldı ki sadece teorik olarak değil, OHAL KHK’ları ile yönetilen Türkiye’de temel hak ve özgürlüklerin uygula-mada da askıya alındığına işaret etmektedir.

^H Hakem denetiminden geçmiŐtir.

* Bu makale 27.02.2019 tarihinde Yayınevimize ulaŐmıŐ olup, 14.04.2019 tarihinde birinci hakem; 30.04.2019 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiŐtir.

** Av., İstanbül Barosu. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi doktora Đrencisi. (ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-7186>).

Anayasa Mahkemesi de OHAL KHK’larını maddi bir yaklaşımla nitelendiremeyeceği ve denetlemeyeceği yönündeki kararı ile, bu dönem tamamiyle iktidarın keyfiliğine bırakmıştır. Kuşkusuz, seçimler haklar için mücadele etmenin, siyasal hayata katılmanın tek yolu değildir. Ancak seçme ve seçilme, daha da özel olarak oy hakkı, işçi sınıfının uzun süren mücadelelerinin sonucunda elde edilmiş önemli kazanımlardır. Bu nedenle, adil seçim düzeni için gerekli hukuki düzenlemelere olduğu kadar, yurttaşların siyasal hayata katılma çabalarını sürdürmelerine de ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Olağanüstü Hal Dönemi, Seçim Güvenliği, Oy hakkı, Darbe, Anayasa Mahkemesi, Kanun Hükmünde Kararnameler.

ABSTRACT

According to the 67th article of the Constitution of 1982, the right to vote is to be exercised through elections based on the principles of free, equal, direct, universal suffrage, secret ballot and open counting. First of all, in order to democratic core of the right to vote to be realised, it should be able to exercised freely, and the existence of conditions for free elections are also fundamental, as the right to vote should be exercised without being subjected to any pressure or threats. In a political environment where freedoms such as assembly, expression, peaceful demonstration or freedom of the press are absent, the existence of the right to vote or free elections would continue to be a question of debate.

Notwithstanding, the State of Emergency (OHAL) was enacted on the 21st of July, 2016, upon the failed coup d’etat attempted by FETÖ (Fettuhalist Terrorist Organisation) and lasted until 21st of July, 2018. During this period, Turkey was governed through OHAL Legislative Decrees (KHK). During this period, in Turkey, referendum, general elections and presidential elections has taken place. Although there is no provision in the constitution and laws that the elections cannot be held during the state of emergency, in a period when the fundamental rights and freedoms are limited in the state of emergency, the choice of holding elections negatively affected the principle of free elections. Moreover, not only theoretically, the conditions of Turkey throughout the period of State of Emergency, in which governed by a State of Emergency decree laws, suggests that the fundamental rights and freedoms in practice was quite limited.

The Constitutional Court, with its judgement that rules OHAL KHKs out of its jurisdiction, left these decrees of this entire period at the arbitrariness of the government. Without a doubt, elections are not the only way to participate in political life. Nevertheless, to elect and to be elected, more specifically the right to vote is an achievement that were made possible by the long lasting struggles of the working class.

For this reason, in order to reach a fair election system, both legislative action by the parliament and political struggle on behalf of the people, are deemed necessary.

Keywords: *State of Emergency, Election Safety, The Right to Vote, Coup d'Etat, Constitutional Court, Legislative Decrees*

I. GİRİŞ

Demokrasilerde oy kullanma toplumu yönetenlerin, iktidarın barışçıl yollar ve düzenli aralıklarla el değiştirmesinin aracıdır¹. Demokrasinin tek göstergesi oy kullanma hakkı olmasa da açıktır ki halkın yönetenleri seçebilmesinin en basit ve en önemli aracıdır.

Yönetenleri barışçıl yollarla ve düzenli aralıklarla değiştirme hakkı uzunca bir süre cinsiyete, gelire ve ırka dayalı sınırlamalara tabi olmuştur. Nitekim genel oy hakkı, seçme ve seçilme hakkı mücadeleler sonucunda işçi sınıfı tarafından elde edilmiştir. Böylelikle oy kullanma hakkı halkın tamamına yansımış, gelirden, ırktan ve cinsiyetten bağımsızlaşmıştır. Söz konusu bağımsızlaşma, Anayasanın 67. maddesinde yer almıştır. 67. maddeye göre oy hakkı serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre kullanılmaktadır. Kuşkusuz, oy hakkının özgür ve düzenli seçimler yoluyla vücut bulması için çok partili siyasal hayatın ve temel hak ve hürriyetlerin kullanılıyor olması gerekmektedir². Örgütlenmenin, ifade özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ciddi kısıtlamalara uğradığı bir siyasal düzlemde, oy kullanma hakkının serbestliğinden bahsedebilmek güçtür.

¹ Giovanni SARTORİ; Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.22-23.

² Yavuz ATAR; Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya, 2007, s.64.

Özelikle olağanüstü hâl gibi temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilirdiği bir dönemde yapılan seçimlerin oy hakkına etkisi değerlendirilmesi gereken bir husustur. Nitekim Türkiye, 15 Temmuz 2016 günü FETÖ'nün (Fethullahçı Terör Örgütü) darbe girişimi sonucunda 21 Temmuz 2016 günü ilan edilen ve 18 Temmuz 2018 günü son bulan OHAL dönemi yaşamıştır. OHAL döneminde 16 Nisan 2017 tarihinde Anayasa değişikliğini içeren halkoylaması ve 24 Haziran 2018 tarihinde cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri yapılmıştır. Yine aynı dönemde, Türkiye'nin KHK ile yönetilmesi ve KHK'ların iptal edilmesi için açılan davanın Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmesi oy kullanma hakkını etkilemiştir³.

Bu makalenin ilk bölümünde oy kullanma hakkının demokratik ilkelerine değinilecek, ikinci bölümde ise temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı olağanüstü hâl dönemlerinde yapılan seçimlerin oy hakkının demokratik ilkelerinden seçimlerin serbestliği ilkesine etkileri değerdendir.

II. OY HAKKININ DEMOKRATİK İLKELERİ

Anayasanın 67. Maddesinde yer alan genel oy ilkesi uyarınca halkın, yasada gösterilen koşullara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasal parti içerisinde siyasal etkinlikte bulunma ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptirler. Kuşkusuz oy hakkının kullanılması için hem seçmenin sahip olması gereken şartlar vardır hem de oy hakkına anlam kazandıran demokratik ilkelerin bulunması gerekmektedir.

Kuşkusuz seçmen olmanın şartları seçmenin oy kullanma hakkından sürekli olarak mahrum bırakılmasına imkân verir şekilde düzenlenmemelidir⁴. Bu şartlar ise 1982 Anayasasında ve 298 Sayılı Kanunu'nda açıklanmaktadır. Seçmenin Türk vatandaşı olması (1982 Anayasasının 67. maddesi), on sekiz yaşını doldurmuş olması (298 sayılı Yasa'nın 6.

³ Anayasa Mahkemesi, 2016/166 Esas, 2016/159 sayılı ve 12 Ekim 2016 tarihli kararı; 2016/167 Esas, 2016/160 sayılı ve 12 Ekim 2016 tarihli kararı; 2016/171 Esas, 2016/164 sayılı, 2 Kasım 2016 tarihli kararı; 2016/172 Esas, ve 2016/165 sayılı ve 2 Kasım 2016 tarihli kararı.

⁴ Ahmet Selim UŞAN; Anayasa Hukukunda Seçim Yargısı, T. C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2017 s.43.

maddesi) ve seçmen kütüğüne kayıtlı olması (298 sayılı Yasa'nın 34. maddesi) gerekir. Yine kişinin kısıtlı olmaması, 5237 Sayılı Türk Ceza Yasası'nın 53. maddesine göre seçme ve seçilme ehliyetinden yoksun bırakılmaması (298 sayılı Yasa'nın 8. maddesi) gerekmektedir.

Olumlu ve olumsuz nitelikleri taşıyan seçmenlerin oylarının en iyi şekilde korunması ve yönetime yansımaları için çeşitli sözleşmelerde ve Anayasada ilkeler düzenlenmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si'nin 21. maddesinde “*Her şahsın, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkına haizdir. Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devri ve dürüst seçimlerle ifade edilir*” denilerek, söz konusu oy hakkının demokratik ilkeleri sıralamıştır. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 25. maddesinde de oy hakkının demokratik ilkeleri benzer şekilde düzenlemiştir. Buna göre: “*Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkanlara sahiptir: a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma; b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan serbest seçimlerde oy kullanma ve seçilme*” haklarına sahiptir.

1982 Anayasasının 67. maddesi ve 298 sayılı Yasa'nın 2. Maddesi uluslararası sözleşmelere uygun olarak, seçimlerin *gizli, tek dereceli, genel, eşit, serbest ve açık sayım ve döküm esaslarına göre* yapılacağı belirtilmiştir. Üzerinde duracağımız esas ilke ise serbest oy ve seçimlerin serbestliği ilkesidir.

Gizli oy, açık sayım ve döküm: Seçmen ölçüleri Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından belirlenen seçim çevresindeki kabinin içinde ve kimsenin göremeyeceği şekilde oyunu kullanır. Böylelikle seçmen hiçbir baskı altında kalmadan sadece kendi siyasi görüşleri doğrultusunda oyunu kime vereceğine karar verir⁵. Gizli oy ilkesi, seçmenin oy kullanmadan önce ve oy kullanırken doğrudan veya dolaylı olarak belirli bir tercih yapmaya zorlanmasını engellemektedir⁶.

⁵ Saim SEZEN; Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.81.

⁶ Ergun ÖZBUDUN; Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2005, s.72.

Seçmenlerin oylarının takibini yapabilmesi ve seçime hile karıştırılmamasını sağlamak için, oyların sayımı ve dökümü kamuya açık yapılmaktadır. Oyların sonradan değiştirilmesi ve seçimlerin dürüstlüğü- nün korunması amaçlanmaktadır⁷.

Tek dereceli seçim ilkesi, temsilcilerin doğrudan seçmenler tarafından seçilmesidir. Türkiye’de 1877-1943 yılları arasında seçimler iki dereceli, 1946 yılından günümüze kadar ise tek dereceli seçim yapılmaktadır⁸.

Eşit oy ilkesi: Her seçmenin tek ve eşit oya sahip olmasını ifade etmektedir. Aynı zamanda her seçmenin oyunun eşit olması, seçmenlerin servetlerine, etnik kökenlerine veya cinsiyetlerine göre ayrımcılığa uğraması da engellenmektedir⁹.

Oy hakkının bireysel ve kişisel olması, kişinin siyasi tercihlerinin kendi iradesinin bir sonucu olması ile ilgilidir. Kişi sandık başına, oy kullanma anına geldiği zaman yanında kimse olmamalı veya başkasına veya vekiline oy kullandırtmamalıdır¹⁰.

Genel oy ilkesi: Seçmenlerin geliri, cinsiyeti, ırkı, etnik kökeni, dini ve felsefi inançları veya inançsızlığı, cinsiyet kimliği, cinsel yönelimi gibi nedenlerle hiçbir ayrıma uğramadan seçmen olabilmesi oy kullanabilmesi anlamına gelmektedir. Ancak, 298 sayılı Yasa’da ve 1982 Anayasasında belirtilen ve daha önce bahsetmiş olduğumuz seçmenin sahip olması gereken olumlu veya olumsuz şartların hiçbiri genel oy ilkesini etkilememektedir.

Venedik Komisyonu genel oy ilkesinin sınırlandırılmasının yasayla yapılması ve yasanın da ölçülülük ilkesine uygun olması halinde oy hakkının sınırlandırabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Komisyon seçmenin politik haklardan yoksun olmasının ya da akıl sağlığının bulunmaması halinin mahkeme kararıyla tespit edilmesi sonucunda oy hakkının sınır-

⁷ Kemal GÖZLER; Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s.229 www.anayasa.gen.tr/khk.pdf. Erişim Tarihi: 17/01/2019.

⁸ Mehmet Ö. ALKAN, Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla), Anayasa Yargısı, Sayı 23, Ankara, 2006, s.152.

⁹ Ekrem Ali AKARTÜRK; Oy Hakkının Anayasal İlkeleri, Legal yayıncılık, İstanbul, 2017. s.57.

¹⁰ Filiz YALÇIN ÇİFTLİK; 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Seçim Suçları ve Cezaları, Adalet Yayınları, Ankara 2008, s.18.

lanabileceğine dair bir çerçeve çizmiştir. Bunun yanı sıra Komisyon yaş, vatandaşlık, ikamet, seçmen kaydının olması gibi şartları da genel oy ilkesinin ihlali olarak görmemiştir¹¹.

Seçmenin serbestçe oy kullanması ve seçimlerin serbestliğinin iki anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, seçmenin hiçbir baskı altında kalmadan oy kullanabilmesidir. İkinci ise, oy vermenin zorunluluk haline getirilemeyeceğine yöneliktir¹².

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 Nolu Protokol'ünün 3. maddesinde serbest seçim hakkı güvence altına alınmıştır. Buna göre “*Yüksek Sözleşmeciler, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.*”. Aynı zamanda bu hak medeni değil, siyasi bir haktır¹³. Madde içeriğinde geçen serbest seçim hakkı, halkın düşüncesini serbestçe ifade etmesini dile getirmektedir¹⁴. AİHM serbest seçim hakkına yönelik müdahalelerin ifade özgürlüğüne müdahale anlamına gelebileceğini belirtmiştir¹⁵.

Bu ilke ile seçmenlerin, seçim öncesinde ve oy kullanma esnasında, hiçbir baskı ve tehdit altında bulunmadan siyasi tercihte bulunması ve siyasi iradenin sakatlanmasına neden olabilecek her türlü etkenin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır¹⁶. Elbette temel hak ve hürriyetlerin

¹¹ Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu) Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, s.146. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019).

Venedik Komisyonu'nun bu raporu TBMM Yasama Uzmanı Hakan Palabıyık tarafından 8 Nisan 2010 tarihinde İngilizce nüshasından Türkçe'ye çevrilmiştir. Venedik Komisyonunun 70. Genel Kurul Oturumunda (Venedik, 16–17 Mart 2007) kabul edilmiştir. Strazburg, 19 Mart 2007; Çalışma No. 371/2006.

¹² Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU; Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s.158.

¹³ AİHM, Krasnov ve Skuratov v Rusya, Başvuru no: 17864/04 ve 21396/04, 19 Temmuz 2007.

¹⁴ Olgun AKBULUT, Serbest Seçim Hakkı. İçinde Sibel İnceoğlu (Ed.), İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa Ankara: Şen Matbaa, 2013, s. 543.

¹⁵ AİHM, Mathieu-Mohin And Clerfayt v Belçika, Başvuru no: 9267/81, Karar tarihi: 2 Mart 1987.

¹⁶ Mustafa KOÇAK; Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s.71.

özgürce kullanılabilirdiği, herkesin fikirlerini özgürce dile getirebildiği¹⁷, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılabilirdiği, siyasal ve sendikal örgütlenme hakkının serbestçe kullanılabilirdiği koşullarda serbest oydan ve seçimlerin serbestliğinden söz edilebilecektir¹⁸.

Gerçekten de devlet, seçimlerle ilgili medyanın kullanımı; afiş asma, gösteri ve toplantı yapma haklarının kullanımı ve partilere ve adaylara sağlanan fon konularında, tarafsız ve eşit davranma yükümlülüğü altındadır. Öte yandan, seçmenlere adayların sunulması, seçmen listelerinin hazırlanıp ilan edilmesi, adaylarla ilgili bilgilerin hazırlanması ve oy verenlerin kanaat oluşturma özgürlüğünü ihlal edenlere yaptırım uygulanması, kamu otoritelerinin olumlu edim yükümlülüğü kapsamındadır¹⁹. Bu anlamıyla serbest seçim hakkının tanındığı kişi, aynı zamanda ilgili ülkenin vatandaşıdır. Serbest seçim hakkı siyasal bir hak olmakla birlikte, ulusal nitelik de taşımaktadır²⁰.

Seçmenin ifade özgürlüğü başka kişi ya da gruplar tarafından baskı ve tehdit ile engellenmemeli, devlet bu uygulamalara karşı her türlü tedbiri almalıdır²¹”. Bu ilke aynı zamanda siyasi partilerin de hiçbir baskı altında kalmadan seçimlere katılmasını ve propaganda yapabilmesini sağlamaktadır.

Serbest oy ve seçimlerin serbestliği ilkesi, temel hak ve hürriyetlerinin seçmenler tarafından kullanılabilir olması ile yakından ilgilidir. Zira kişinin ifade özgürlüğünün, örgütlenme özgürlüğünün, haber alma, bilgi edinme özgürlüğünün olmadığı şartlarda, siyasal tercihlerinin özgürce açığa çıkmasından bahsetmenin olanağı bulunmamaktadır.

III. OHAL DÖNEMİNDE YAPILAN SEÇİMLERİN OY HAKKINA ETKİSİ

Oy hakkının “gizli oy, açık sayım ve döküm, eşit oy, bireysel ve kişisel oy, genel oy, tek dereceli seçim” gibi demokratik ilkelerinin ta-

¹⁷ Mathieu-Mohin ve Clerfayt, par.54.

¹⁸ AİHM, The Greek Case, Denmark v. Greece, Başvuru no: 3321/67; Norway v. Greece, Başvuru No:3322/67; Sweden v. Greece, Başvuru No: 3323/67; Netherlands v. Greece Başvuru No: 3344/67.

¹⁹ AİHM, Mathieu-Mohin ve Clerefayt v. Belçika, par. 50.

²⁰ Tolga ŞİRİN, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne Göre Serbest Seçim Hakkı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 17(1-2), s.294.

²¹ AKARTÜRK; 2017, s.55-56.

mamı, seçimlerin serbestliği ve oy hakkının serbestçe kullanımı ile doğrudan ilgilidir. Daha önce bahsettiğimiz üzere serbest seçim hakkı, temel hak ve özgürlüklerin kullanılabilirdiği ekonomik ve siyasal şartlarda anlam kazanmaktadır. Yine de temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılabilirdiği olağanüstü hâl dönemlerinde seçim yapılmasını engelleyen herhangi bir yasa veya Anayasa maddesi bulunmamaktadır²².

Türkiye’de 21 Temmuz 2016 ve 18 Temmuz 2018 tarihleri arasında OHAL ilan edilmişken, Anayasa değişikliklerini içeren halkoylaması, cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri yapılmıştır. İfade özgürlüğünün, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün, örgütlenme özgürlüğünün ve basın özgürlüğünün sınırlandırıldığı bir dönemde seçimlerin yapılması serbest oy ve seçimlerin serbestliği ilkesini olumsuz etkilemektedir.

Üstelik bu dönemde Türkiye, OHAL kanun hükmünde kararnameleri ile yönetilmiştir. OHAL kanun hükmünde kararnameleri ile kanunlarda değişiklik yapılırken, birçok kişi de hakkında hiçbir soruşturma olmadığı halde mesleklerinden ihraç edilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyeleri “Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında” 668 sayılı KHK’nın; “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair” 669 sayılı KHK’nın; “Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler Hakkında” 670 sayılı KHK’nın; “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında” 671 sayılı KHK’nın Anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek, Anayasa Mahkemesi’nde iptali için dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi ise söz konusu da-

²² Türkiye Hükümeti, 21 Temmuz 2016 tarihinde Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşmesi’nin 2, 3, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 19, 21, 22, 25, 26 ve 27 sayılı maddelerinden doğan yükümlülüklerin askıya aldığını Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’ne bildirmiştir (Bildirim için bkz: <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/press-releases>; Söz konusu bildirim 25 Temmuz 2016 tarihinde cevap verilmiştir. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680695789>). Buna göre OHAL dönemi boyunca Türkiye vatandaşları sözleşmeden kaynaklanan ayrımcılığa uğramama, cinsiyet eşitliği, adil yargılanma, özel hayatın gizliliği, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ve oy kullanma hakkı gibi pek çok hakkı askıya alınmıştır. Kuşkusuz tüm bu hakların askıya alınması seçimlerin serbestliği ilkesini ortaya kaldırmaktadır.

vayı reddetmiştir ve bu durum kamuoyunda tartışma yaratmıştır. Söz konusu karar, metnin devamında incelenecektir.

Bu tartışmalar ile bağlantılı olarak, bu başlık altında temel hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı OHAL döneminde yapılan seçimlerin oy hakkını nasıl etkilendiğini incelenecektir.

A. 21 Temmuz Olağanüstü Hal Dönemi

İlgili dönemin OHAL dönemi olup olmadığına karar veren egemen olandır²³. OHAL beklenmedik durumların bir araya gelmesidir ya da ülke için acil durumdur²⁴. OHAL aynı zamanda devletin güvenlik ve selametini tehlikeye düşüren büyük bunalım halleridir²⁵.

Türkiye olağanüstü hâl kapsamında değerlendirilen bir dönemi çok kısa bir süre içerisinde yaşamıştır. 15 Temmuz 2016 gecesi FETÖ tarafından yapılan darbe girişiminin ardından 20 Temmuz 2016 tarihinde Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun 2016/9064 sayılı kararı ile, Anayasanın 120. maddesi ile 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 3. maddesinin 1. fıkrasının b bendine göre, ülke genelinde 21 Temmuz 2016 Perşembe günü saat: 01.00'den itibaren doksan gün süreyle olağanüstü hâl ilanına karar vermiştir. Söz konusu karar, 21 Temmuz 2016 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştır. OHAL ilanı kararı ise, TBMM tarafından 21 Temmuz 2016 tarihli ve 1116 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Usulüne uygun bir şekilde yetkili kurum tarafından, ülkenin tamamında OHAL ilan edilmiştir.

Bakanlar Kurulu OHAL ilan ederken, FETÖ'nün gerçekleştirmiş olduğu darbenin Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini tehdit etmesi veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddî belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması hallerinden biri olduğu gerekçesine dayanmıştır.

Gerçekten de OHAL 21 Temmuz 2016 tarihinde yürürlükte olan 7 Mayıs 2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanunla yapılan değişikliklerin yer aldığı 82 Anayasasının 119 ve 120. maddesinde yer alan tanımına uygun

²³ Carl SCHMITT; Siyasal İlahiyat (çev. Emre Zeybekoğlu), Dost Kitapevi, Ankara, 2002, s.13.

²⁴ Selin ESEN; Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi, Adalet Yayınları, Ankara 2008, s.5.

²⁵ Server TANİLLİ; Devlet ve Demokrasi, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1982, s. 198.

ilan edilmiştir. 119. ve 120. maddelere göre olağanüstü hâl tabii afet, tehlikeli salgın hastalık, ağır ekonomik bunalım, Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddî belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması hallerinde ilan edilebilmektedir²⁶.

FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi karşısında durulması gereken bir şiddet olayı olmakla birlikte, OHAL ilan edilmesini

²⁶ 82 Anayasası'nın OHAL'i düzenleyen 119,120, 121. maddeleri 16 Nisan 2017 Tarihinde, 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun halk oylaması ile kabul edilmesi sonucunda değişmiştir. İlgili hüküm değişiklik sonrası şu hali almıştır:

III. Olağanüstü hal yönetimi: madde 119 – (Değişik: 21/1/2017-6771/12 md.) Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

Olağanüstü hal ilanı kararı, verildiği gün Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır; Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltabilir, uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

Cumhurbaşkanının talebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile 15 inci maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya geçici olarak durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir.

Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, 104 üncü maddenin onyedinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen sınırlamalara tabi olmaksızın Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Kanun hükmündeki bu karar-nameler Resmî Gazetede yayımlanır, aynı gün Meclis onayına sunulur.

Savaş ve mücbir sebeplerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanamaması hâli hariç olmak üzere; olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Aksi halde olağanüstü hallerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.

takiben ülke çapında yapılan düzenlemeler ve OHAL kanun hükmünde kararnamelemleri (“KHK”) oldukça tartışma yaratmıştır²⁷.

OHAL ile ilgili düzenlemeleri (Anayasanın 119, 120 ve 121. maddeleri) de kapsayan Anayasa değişikliği, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21 Ocak 2017 tarihinde kabul edilmiştir. Hemen ardından 16 Nisan 2017 tarihinde 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile halkoylamasına sunulmuştur. Değişikliğin kabul edildiğine dair kesin sonuçların ilanı ile Anayasa değişikliğinin ilgili maddelerinin bir kısmı derhal, bir kısmı ise 24 Haziran 2018 tarihine yapılan Cumhurbaşkanı seçimleriyle yürürlüğe girmiştir. OHAL düzenlemelerinin kapsamı bahsi geçen Anayasa değişikliği ile genişlemiştir. Buna göre 119. maddede düzenlenen OHAL'in ilan edilmesi sebeplerine şu hususlar eklenmiştir: Savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması hallerinde süresi altı ayı geçmemek üzere, yurdun tamamında veya bir kısmında ola-

²⁷ 26 numaralı dipnotta da belirttiğimiz üzere, Türkiye Hükümeti, 21 Temmuz 2016 tarihinde Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşmesi'nin 2, 3, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 19, 21, 22, 25, 26 ve 27 sayılı maddelerinden doğan yükümlülüklerin askıya aldığı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne bildirmiştir. Söz konusu bildirim AIHM tarafından kabul edildiğini 20 Mart 2018 gün, 16538/17 başvuru numaralı Şahin Alpay v Turkey kararının 119. paragrafında yer almaktadır. Mahkeme, AIHS'nin 15. Maddesinin ve Türkiye'nin askıya alma bildirimini gözetilerek makul şüphede olmayan ve yasa ile öngörülen usule uygun olmayan tutuklamanın, durumun gerektirdiği ölçüde olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu'nun 11 Ocak 2018 gün, 2016/16092 başvuru numaralı Şahin Alpay kararında da de benzer bir yaklaşım geliştirmiş ve OHAL Döneminde temel hak ve özgürlüklerinin askıya alınmasının durumun gerektirdiği ölçüde olması gerekliliğine dikkat çekmiştir (146. paragraf). Benzer yöndeki bir diğer karar 20 Mart 2018 gün, 13237/17 başvuru numaralı Mehmet Hasan Altan v. Türkiye kararıdır. Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu da 11 Ocak 2018 gün, 2016/23672 başvuru numaralı Mehmet Altan kararında da AIHM'in görüşüne katılmıştır (156. paragraf, Anayasa Mahkemesi'nin Mehmet Altan hakkında 'hak ihlali' kararına rağmen tahliyesine dair yapılan başvurular yerel mahkemelerce reddedilmesi nedeniyle söz konusu dosya AIHM'e taşınmıştır.). Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu'nun 20 Haziran 2017 tarihli ve 201622169 başvuru numaralı Aydın Yavuz ve diğerleri kararı da aynı yöndedir (349. paragraf).

ğanüstü hal ilan edilebilecektir. Bu değişiklik ile sıkıyönetim kaldırılmıştır ve sıkıyönetim ilanı sebepleri OHAL ilanı sebeplerine eklenmiştir. Bir diğer değişiklik ise OHAL ilan eden mercinin değişmesidir. 21 Temmuz 2016 yılında OHAL ilanına veren mercii Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu iken, bugün OHAL ilanına karar veren mercii Cumhurbaşkanı'dır.

Cumhurbaşkanı seçimine dair değişikliği de kapsayan 5678 sayılı Kanun 21 Ekim 2007 tarihli halkoylaması ile kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı kurumu hakkında ilk değişiklik bu değişiklik ile yapılmıştır. Devlet başkanının halk tarafından seçilmesi başkanlık ve yarı başkanlık rejimlerinde görülmektedir. Bu rejimde halk tarafından seçilen başkan veya cumhurbaşkanı siyasi bir kişilik olduğundan bir parti üyesi olması da olağan karşılanmaktadır²⁸.

10 Ağustos 2014 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ile, Başbakan'ın önderliğinde toplanacağı öngörülen Bakanlar Kurulu toplantıları Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlığında Cumhurbaşkanlığı Külliyesinde yapılmaya başlanmıştır²⁹. Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu'nu yönetmek gibi bir yetkisi 1982 Anayasasına göre bulunmamaktadır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan pek çok mitinge veya mitinge dönüşen toplu açılış törenine katılmıştır³⁰.

²⁸ Faruk BİLİR; "Türkiye'ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi", Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayı, Mart-Nisan 2017, Sayı: 97, s. 526 <http://www.yeniturkiye.com/samplechapters/94/005.pdf>.

²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı 'Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı Külliyesinde başladı.' <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2016/05/25/bakanlar-kurulu-cumhurbaskanligi-kulliyesinde-basladi>. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı 'Bakanlar Kurulu Toplantısı Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde Gerçekleştirildi.' <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69634/bakanlar-kurulu-toplantisi-cumhurbaskanligi-kulliyesinde-gerceklestirildi.html> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan 6 Şubat 2015 günü Bursa'da bir açılış törenine katılmıştır. <https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/3063/bursa> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 28 Ağustos 2016 günü Gaziantep'te 'Birlik, Beraberlik ve Kardeşlik mitingine katılmıştır.

<https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/51239/gaziantep> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

16 Nisan 2017 tarihli halkoylaması ile kabul edilen Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri artmıştır. Söz konusu değişikliğin amacının başkanlık rejimini getirmek değil, Türkiye’de bir “kuvvetler birliği sistemi” kurmak olduğu, Türkiye’de yasama ve yürütme organları arasında tam birlik sağlanmasının amaçlandığı iddia edilmektedir³¹. Diğer yandan OHAL döneminde oy hakkını olumsuz etkileyen birçok hak ihlali de yaşanmıştır.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) tarafından 21 Temmuz 2018 günü basın toplantısı ile açıklanan “OHAL’in İkinci Yılı’nın ve Başkanlık Rejiminin Çalışma Hayatına Etkileri-Ohal ve Başkanlık Emeğe Zararlıdır” başlıklı raporda önemli veriler yer almıştır. Söz konusu raporda: OHAL döneminde “32 OHAL KHK’sı yayımlandığı, bu KHK’lardan 31’inin kanunlaştığı, KHK’lar ile 152 kanunun değiştirildiği; 70.689 kişinin tutuklandığı, tutuklananların 209’unun gazeteci, 12’sinin milletvekili olduğu; 99 belediyeye kayyum atandığı, 98 belediye başkanının tutuklandığı; 135.856 memurun kamu görevinden, 6081 akademisyenin ise mesleğinden ihraç edildiği; 2435 kurum ve kuruluş, 158 TV, radyo ve gazeteyle, 1156 dernek ve vakfın kapatıldığı tespit edilmiştir³².

Üstelik bu süreçte iki önemli gelişme daha yaşanmıştır. Bunlardan ilki, OHAL ile ilgili düzenlemeleri (Anayasanın 119, 120 ve 121. maddeleri) de kapsayan Anayasa değişikliğinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21 Ocak 2017 tarihinde kabul edilmesidir. Hemen ardından 16 Nisan 2017 Tarihinde, 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun halk oylamasına sunulmuştur. Halkoylamasına katılanların %51.41’inin evet oyu kullanmasını takiben, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunun Resmî Gazete’de yayınladığı tarih olan 27 Nisan 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkinci

Cumhurbaşkanının diğer yurtiçi ziyaretleri için bkz: <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/yurticiziyaretler/>

³¹ Kemal GÖZLER; “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa:10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri*” Ankara Barosu Dergisi, 2016/4 s.28.

³² DİSK’in “Olağanüstü Hal ve Çalışma Yaşamı: OHAL Emeğe Zararlıdır” başlıklı raporu, 20 Temmuz 2017, İstanbul,

<http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2017/07/OHAL-ve-C%CC%A7al%C4%B1s%CC%A7ma-Hayat%C4%B1-DISK-RAPOR-SON.pdf> Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

önemi gelişme ise 24 Haziran 2018 günü hem milletvekili genel hem de Cumhurbaşkanını seçiminin yapılmasıdır.

Kuşkusuz, pek çok kişinin ve kurumun günlük yaşamını ve geleceğini etkileyen olağanüstü hal dönemindeki olaylar, bizi hem OHAL dönemi yönetim usullerini hem de olağanüstü hal dönemlerinde çıkarılan kararnameleri ve hukuki rejimlerini de incelemeye itmektedir.

B. Olağanüstü Hal Döneminin Yönetimi

6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilmeden önce OHAL Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilmekteydi. İlan, Resmî Gazetede yayımlanmakta ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulmaktaydı. Meclis gerekli gördüğü takdirde olağanüstü halin süresini kısaltıp uzatabilmekte veya olağanüstü hali kaldırabilmekteydi.

OHAL ilanı sonucunda belirli bir zaman diliminde, ülkenin bir an önce eski haline geri gelebilmesi için iktidara geniş yetkiler sunulmaktadır³³. Eski hale getirme çabası kendisine has bir yönetim şekline sahiptir. Nitekim OHAL ilanı sonucunda Olağanüstü Hal Kanunu'nda düzenlenen yönetim usulleri yürürlüğe girmektedir.

Olağanüstü hâl dönemi yönetiminin insan yaşamına doğrudan etki eden iki yönü vardır. Bunlardan ilki, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması başlıklı Anayasanın 15. maddesi uygulanmaya başlanmasıdır. Anayasanın 15. maddesi uyarınca savaş hukukuna uygun filler sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerin açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz. Ancak OHAL döneminde saydığımız çekirdek haklara dokunmamak şartıyla, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl edilmemek kaydıyla durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvence-lere aykırı tedbirler alınabilir. Ayrıca Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 4. Maddesinin 1. ve 2 fıkrası uyarınca taraf devlet, ulusun ya-

³³ Murat ÖZLER; 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2016, s.9.

şamını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bunu resmen ilan etmeleri halinde dahi, durumun gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu Sözleşmedeki yükümlülüklerinde azaltma yapan tedbirler alabilir. Ancak taraf devlet Sözleşmenin 6, 7, 8 (1 ve 2’nci fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelerindeki yükümlülüklerinde hiçbir azaltma yapılamaz³⁴.” AİHS’nin 15. Maddesinin 2. Fıkrası da sözleşmenin çekirdek haklarından bahsetmiştir: *Savaşta hukuka uygun eylemler nedeniyle meydana gelen ölümler hariç ikinci maddede, üçüncü maddede, dördüncü maddenin birinci fıkrasında ve yedinci maddedeki yükümlülüklerde azaltma yapılamaz*³⁵.

Elbette olağanüstü halin gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması hususuna dikkat edilmelidir. Zira Gözler’e göre, OHAL istisnai nitelikte bir hukuk düzeni olsa da hâlâ hukuk düzeninin bir parçasıdır³⁶. Bu anlamıyla istisnanın tüm özellikleri hukuk ile düzenlenir ve yine hukuki denetime tabidir.

Olağanüstü hâl yönetiminin insan yaşamına doğrudan etki eden bir diğer yönü ise olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelerdir. 6771 sayılı kanun kabul edilmeden önce, söz konusu seçimlerin yapıldığı dönemde yürürlükte olan Anayasaya göre Cumhurbaşkanlığı başkanlığında

³⁴ Sözleşmenin 6. maddesinde keyfi olarak yaşama hakkının sonlandırılmayacağını; 7. maddesinde işkence yasağını; 8. maddesinde kölelik yasağını; 11. maddesinde borç nedeniyle hapis yasağını; 15. maddesinde kanunsuz ceza olmaz ilkesini; 16. maddesinde kişi olarak tanınma hakkı; 18. maddesinde “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü çekirdek hak olarak düzenlenmektedir. Ayrıca Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin Ek 2 no.lu ek ihtiyari Protokol’ün 6’ncı maddesinde yer alan bu ölüm cezası yasağında yükümlülük azaltma yapılamaz.

³⁵ Buna göre Sözleşmenin 2. Maddesinde yaşama hakkı; işkence yasağı; 4. maddesinin 1. fıkrasında kölelik ve zorla çalıştırma yasağı ve 7. Maddesinde ise Kanunsuz ceza olmaz ilkesi çekirdek hak olarak düzenlenmektedir. Türkiye’de 01/06/2006 tarihinde yürürlüğe giren 13 no.lu Protokol’ün 2’nci maddesinde yer alan ölüm cezası yasağı yükümlülüğünün de azaltılmayacağını ifade edilmiştir. Ayrıca 4 nolu ek protokolde çifte yargılama yasağının da çekirdek haklar kapsamında düzenlendiğini görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için Tolga ŞİRİN, 1982 Anayasası’na Göre Temel Hak ve Özgürlüklerin Olağanüstü Hal Rejimi: Eski Kavramlara Yeniden Bakmak", Anayasa Hukuku Dergisi, c:5, s:10, 2016. s. 515-522.

³⁶ Mehmet Semih GEMALMAZ; Olağanüstü Rejim Standartları, Çetin Matbaası, İstanbul, 1991, s.167.

toplanan Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılan olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelerinin (“OHAL KHK”ları) sınırlı bir zaman diliminde ve OHAL’in ilan edildiği bölgede uygulanmaktadır ve adeta kanun niteliğindedir. Bu nedenle kanun hükmünde kararnameler, kanun gibi genel, soyut, objektif, kişilik dışı düzenlemeler getirmektedir³⁷.

Söz konusu OHAL KHK’ları Resmî Gazetede yayımlanmaktadır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulmaktadır. OHAL KHK’larının Meclis tarafından onaylanmasına ilişkin süre ve usul, İçtüzükte belirlenmektedir.

Anayasanın 121. maddesine göre OHAL KHK'larının, kanun hükmünde kararnamelerden en büyük farkı yetki kanuna ihtiyaç duyulmamasıdır. İlgili dönemde yürürlükte olan Anayasanın 121. maddesine göre Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu herhangi bir yetki kanuna dayanmaksızın OHAL KHK'sı çıkartabilmektedir³⁸. 82 Anayasanın yürütmeye verdiği özerk veya asli düzeleme yetkisinin bir görünümü olarak OHAL KHK’lerin yetki kanununa dayanmaksızın çıkartılabilmemesidir³⁹.

Anayasa Mahkemesinin görüşü de bu doğrultudadır: Anayasanın 121. maddesinin üçüncü ve 122. maddesinin ikinci fıkrasında olağanüstü hâl ve sıkıyönetim süresince Cumhurbaşkanı’nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nun, olağanüstü hâlin ve sıkıyönetimin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararnameler çıkarılabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, olağanüstü hâllerde ve sıkıyönetimde KHK çıkarabilmek için yetki kanununa gerek bulunmamaktadır. Anayasanın 121. ve 122. maddeleri çıkarılacak kanun hükmünde kararnamelerin dayanağını oluşturur⁴⁰”.

³⁷ Kemal GÖZLER; Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Ekin Kitabevi, Birinci Baskı, 2000 s.10 www.anayasa.gen.tr/khk.pdf. Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

³⁸ Erdoğan TEZİÇ; Anayasa Hukuku, Beta Basım, 7. Bası, İstanbul, 2001, s.32-33.

Ayrıca OHAL KHK'sı çıkartmak için Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun herhangi bir yetki kanununa gerek duymaksızın OHAL KHK'sı çıkartabileceğine dair kararları da bulunmaktadır. Bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 1990/25 Esas, 1991/1 Sayılı ve 10 Ocak 1991 tarihli kararı; Anayasa Mahkemesi'ni 1991/6 Esas, 1991/20 Sayılı ve 03 Temmuz 1991 tarihli kararı.

³⁹ Burhan KUZU; Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Olağanüstü Hal Rejimi, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 222.

⁴⁰ Anayasa Mahkemesinin 1990/25 Esas, 1991/1 sayılı ve 10 Ocak 1991 tarihli kararı.

OHAL KHK'ları, Anayasanın 91. maddesinde yer alan sınırlamalara da tabi değildir. Buna göre, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümünde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri; dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler de OHAL KHK'ları ile düzenlenebilir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Anayasanın 15. maddesinde yer alan çekirdek haklar dışındaki temel hak ve hürriyetleri kullanılmasını kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Ancak bu tedbirlerin OHAL KHK'larının olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda olması gerekmektedir⁴¹. Yine söz konusu sınırlamaların milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl etmemesi gerekir. Son olarak ise bu sınırlamaların olağanüstü halin gerektirdiği ölçüyü aşmaması gerekmektedir⁴². Halbuki, 21 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen OHAL KHK'lar sadece olağanüstü halin gerektirdiği düzenlemeleri değil, pek çok konuyu kapsamaktadır.

OHAL KHK'larının, Anayasada belirtilen sınırlamalara ve hukukun genel ilkelerinin getirmiş olduğu sınırlamalara uygun çıkartılmaması halinde denetimi nasıl olacaktır?

C. Olağanüstü Halin Yönetim Aracı: Kanun Hükmünde Kararnamelerin Denetimi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, OHAL KHK'ları OHAL süresi içerisinde, OHAL ile ilgili konular hakkında ve OHAL bölgesinde uygulanan düzenlemeleri içermektedir. Söz konusu düzenlemeler OHAL ile ilgili olması nedeniyle, OHAL kaldırılınca veya süresi dolunca doğrudan geçeriz kalacaktır.

OHAL KHK'ları üzerindeki ilk denetim TBMM'nin yetkisindedir. Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar kurulu tarafından yayımlanan KHK'lar, Resmî Gazetede yayımlanır. Aynı gün TBMM onayına sunulur. TBMM tarafından söz konusu KHK'lar hemen görüşülür. Söz konusu KHK onaylanabilir veya reddedilebilir⁴³.

⁴¹ Bülent TANÖR/Necmi YÜZBAŞIOĞLU; 82 Anayasası Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayım. İstanbul, 2018, s.450.

⁴² AKARTÜRK, 2016, s. 201-202.

⁴³ OHAL KHK'larının meclise sunulması ve onaylanması süreci Anayasanın 121. Maddesi ve TBMM İçtüzüğü'nün 128. maddesinde düzenlenmektedir. Ancak KHK'ların komisyonlarda otuz gün içerisinde görüşülmediği takdirde kendiliğinden sayılacağını savunan bir görüş de bulunmaktadır. Bülent TANÖR ve Necmi YÜZ-

Anayasanın 148. Maddesine göre, olağanüstü hallerde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekli ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz. OHAL KHK'larının yargısal denetimi söz konusu değildir. Söz konusu OHAL KHK'ların denetimsizliği kuşkusuz eleştiri konusudur⁴⁴.

Anayasa Mahkemesi 1991 yılından itibaren geliştirdiği yerleşik içtihadında⁴⁵ OHAL KHK'larının her ne kadar denetlenemeyeceği Anayasa ile hüküm altın alınsa da OHAL KHK adı ile ilan edilen KHK'ların içeriğinin Anayasa Mahkemesinin denetimden muaf tutulan OHAL KHK'sı niteliğinde olup olmadığını inceleyeceğini ve olağanüstü halin gerektirdiği konularla ilgili olmayan kanun hükmünde kararnameler yönünden Anayasaya uygunluk denetimi yapacağını ifade etmiştir⁴⁶. Bu içtihat doğrultusunda Anayasa Mahkemesi, söz konusu OHAL KHK'larının yer, zaman ve konu bakımından OHAL'in gerektirdiği konular ile ilişkili olup olmadığı yönünden denetleyebilmekteydi.

1982 Anayasası OHAL KHK'larını yer bakımından sınırlanması konusunda herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Ancak kanun hükmünde kararnamelerin OHAL'in gerektirdiği önlemler doğrultusunda çıkartıldığı düşünüldüğünde, söz konusu OHAL KHK'larının da sadece OHAL'in ilan edildiği bölgede uygulanması beklenir. Bu halde, ülkenin bir kısmında OHAL ilan edilmişse OHAL KHK'ları da orada uygulanır; OHAL ilan edilmeyen bölgelerde ise OHAL KHK'ları uygulanmaz⁴⁷.

BAŞIOĞLU; 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, YKY, 2001, s.411; Erdoğan TEZİÇ; Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 39.

Ancak doktrindeki bir diğer görüş ise olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerin otuz gün içerisinde görüşülmemesi halinde, OHAL KHK'larının "idari işlem" olarak yürürlükte kalacağı ileri sürmektedir. Burhan KUZU; 1993, s. 262; Kemal GÖZLER; Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.232. www.anayasa.gen.tr/khk.pdf. Erişim Tarihi: 07 Nisan 2019.

⁴⁴ Bülent TANÖR; Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul, 1994, s. 248.

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 1990/25 Esas, 1991/1 sayılı ve 10 Ocak 1991 tarihli kararı; Anayasa Mahkemesi'nin 1991/6 Esas, 1991/2 sayılı ve 3 Temmuz 1991 tarihli kararı; Anayasa Mahkemesi'nin 1992/30 Esas, 1992/36 sayılı ve 26 Mayıs 1992 tarihli kararı; Anayasa Mahkemesi'nin 2003/28 Esas, 2003/42 sayılı ve 22 Mayıs 2003 tarihli kararı.

⁴⁶ Ekrem Ali AKARTÜRK; "Sınırlı Denetimden Mutlak Denetimsizliğe: OHAL KHK'lerinin Hukukla İmtihanı (!)" Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, 2016, s.202.

⁴⁷ Kemal GÖZLER, Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, s.205. www.anayasa.gen.tr/khk.pdf. Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu ancak OHAL KHK’ları ancak olağanüstü hâl süresince çıkartabilmektedir. Bu sürenin öncesinde veya sonrasında çıkartılan OHAL KHK’ları yetkisiz çıkartılmış olacaktır.

1982 Anayasası OHAL KHK ile düzenlenebilecek konular hakkında herhangi bir sınırlama getirmemiştir. OHAL KHK’ları ile oy hakkını yakından ilgilendiren ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, siyasi faaliyetlere katılma hakkı, toplantı ve gösteri hakkı gibi pek çok konuda sınırlandırma yapılabilmektedir. Anayasa Mahkemesinin içtihadı da bu doğrultudadır. Anayasa Mahkemesi, 10 Ocak 1991 tarihli, 1991/25 esas ve 1991/1 sayılı kararında şöyle demiştir: *Olağanüstü hâl ve sıkıyönetim KHK’leri olağan KHK’ler için Anayasanın 91. maddesinde yer alan konu sınırlandırmalarına bağlı değildirler. Temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile siyasî haklar ve ödevler de bu tür KHK’lerle düzenlenebilir. Olağanüstü hallerde Anayasanın 121. Maddesinin üçüncü fıkrasına göre çıkarılabilecek KHK’lerde konu sınırlaması olmaması, olağanüstü KHK’lerin düzenleme alanının sınırsız olduğu anlamında değildir. Bu tür KHK’lerin düzenleme alanlarının sınırsız olduğu anlamında değildir. Bu tür KHK’lerin düzenleme alanları, Anayasanın 121. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda sınırlıdır. Olağanüstü halin gerekli kılmadığı konuların olağanüstü hali KHK’leriyle düzenlenmesi olanaksızdır*⁴⁸.

21 Temmuz 2016 ile 18 Temmuz 2018 tarihleri arasında ilan edilen OHAL döneminde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılan OHAL KHK’ları ile OHAL’in gerektirmediği pek çok konuda düzenleme yapılmıştır.

İki yıllık OHAL döneminde 32 OHAL KHK’sı yayınlanmıştır. Bunlardan 31’i TBMM’de görüşülerek kanun haline gelmiştir yani kalıcılaşmıştır⁴⁹. Söz konusu OHAL KHK’ları ile, OHAL ile hiçbir ilgisi bulunmayan pek çok düzenleme yapılmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse, 667 Sayılı OHAL KHK’sı ile gözaltı süresi otuz güne çıkarılmış, tutuklunun avukatı ile görüşmesine sınırlandırma getirilmiştir; yürütülen

⁴⁸ Anayasa Mahkemesi 03 Temmuz 2017 tarihli, 1991/6 Esas ve 1991/20 sayılı kararında, 26 Mayıs 1992 tarihli, 1992/30 esas ve 1992/36 sayılı kararında ve 16 Mart 2004 tarihli, 2003/28 Esas ve 2003/42 sayılı kararında da aynı yaklaşımı göstermiştir.

⁴⁹ 667 sayılı ilk OHAL KHK’sı 23 Temmuz 2016 tarihinde, 701 sayılı son OHAL KHK ise 8 Temmuz 2018’de yayınlanmıştır.

soruşturma ve kovuşturmalarda, ifade alma ve sorgu sırasında veya duruşmada en çok üç avukat hazır bulunabileceği belirtilmiştir; 15 Temmuz'da ölen kişilerin yakınlarına maaş bağlanmıştır; FETÖ bağlantısı olduğu iddiasıyla toplam 2351 sağlık kurumu, okul, pansiyon, yurt, vakıf, dernek, sendika, federasyon, konfederasyon ve vakıf üniversitesi kapatılmıştır⁵⁰. 668 Sayılı OHAL KHK'sı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmış ve toplamda 131 gazete, dergi, yayınevi, haber ajansı, Tv kanalı, radyo kanalı kapatılarak, 1684 kişi asker TSK'dan ihraç edilmiştir⁵¹. 669 Sayılı OHAL KHK'sı ile Millî Savunma Bakanlığı'na içerisinde Savunma Bakanlığı kurulmuştur ve askeri hastaneler Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Yine bu KHK ile 1389 askeri personel ihraç edilmiştir⁵². 670 Sayılı OHAL KHK'sı ile 2692 kişi ihraç edilmiştir, kapatılan özel kurumların ve vakıfların mal varlıkları Hazine'ye devredilmiştir⁵³. 671 Sayılı OHAL KHK'sı ile, herhangi bir nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri'nden ayrılan ve ilişkisi kesilen pilotlara dönme hakkı tanınmıştır. 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Kanunu'nda değişiklik yapılarak 1 Temmuz 2016 tarihine kadar işlenen bazı suçlarda denetimli serbestlik süresi 1 yıldan 2 yıla çıkartılmıştır ve yine koşullu salıverilme için cezanın üçte ikisini yatma şartı, cezanın yarısını yatma olarak değiştirilmiştir. 678 Sayılı OHAL KHK'sı ile büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde ve bankacılık hizmetlerinde grevin 60 gün süreyle ertelenmesine karar verilmiştir⁵⁴. 684 sayılı OHAL KHK'sı ile varlık fonunun kaynakları genişletilmiştir⁵⁵. 696 sayılı OHAL KHK'sı ile ka-

⁵⁰ 667 Sayılı OHAL KHK'sı, Resmî Gazete tarihi: 23 Temmuz 2016 Resmî Gazete Sayısı: 29779.

⁵¹ 668 Sayılı OHAL KHK'sı, Resmî Gazete tarihi: 27 Temmuz 2016 Resmî Gazete Sayısı: 29783 (2. Mükerrer).

⁵² 669 Sayılı OHAL KHK'sı, Resmî Gazete tarihi: 31 Temmuz 2016 Resmî Gazete Sayısı: 29787.

⁵³ 670 Sayılı OHAL KHK'sı Resmî Gazete tarihi: 17 Ağustos 2016 Resmî Gazete Sayısı: 29804.

⁵⁴ 678 Sayılı OHAL KHK'sı Resmî Gazete tarihi: 22 Kasım 2016 Resmî Gazete Sayısı: 29896.

⁵⁵ 684 Sayılı OHAL KHK'sı Resmî Gazete tarihi: 23 Ocak 2017 Resmî Gazete Sayısı: 29957.

muda çalışan tüm işçilerin kadroya alınmasına karar verilmiştir⁵⁶. 687 sayılı OHAL KHK'sı ile yolcu ve eşya taşımalarında kullanılan araçların kış lastiği kullanma zorunluluğu getirilmiştir⁵⁷. 690 sayılı OHAL KHK'sı ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da yapılan değişiklik sonucunda evlilik programı olarak bilinen programlar kaldırılmıştır⁵⁸.

Vermiş olduğumuz örneklerden anlaşıldığı üzere, OHAL KHK'ları FETÖ ile bağlantılı olmayan pek çok düzenlemeyi içermektedir. Söz konusu kararnameler ile belediye çalışanlarından, Sayıştay çalışanlarına, özel okul çalışanı öğretmenlerden, akademisyenlere kadar 141.937 kişi ihraç edilmiştir. Sadece kamuyu değil, özel sektörü de etkileyen düzenlemeler yapılmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi üyesi 132 milletvekili tarafından 25 Temmuz 2016 tarihli ve 668 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin, 25 Temmuz 2016 tarihli ve 669 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname'nin, 15 Ağustos 2016 tarihli ve 670 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ve 15 Ağustos 2016 tarihli ve 671 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Anayasaya aykırı olduğunu iddia edilerek iptal davası açılmıştır. İptal davasının gerekçesinde şu hususlar belirtilmiştir: OHAL KHK'ları ile yapılması öngörülen işlemlerin “tedbir” niteliğinde olması gerektiği, tedbirin, mahiyeti gereği geçici bir nitelik taşıdığı, ilan edilen olağanüstü hâlin sebep ve amacı, darbe girişimi nedeniyle bozulan kamu düzeninin etkili ve süratli biçimde yeniden tesisi iken dava konusu kurulların bu amacın ötesine geçerek bazı kurum ve kuruluşların teşkilatlanmasıyla ilgili düzenlemeler öngördüğü, olağan kanunlar-

⁵⁶ 696 Sayılı OHAL KHK'sı Resmî Gazete tarihi: 24 Aralık 2017 Resmî Gazete Sayısı: 30280.

⁵⁷ 687 Sayılı OHAL KHK'sı Resmî Gazete tarihi: 09 Şubat 2017 Resmî Gazete Sayısı: 29974.

⁵⁸ 690 Sayılı OHAL KHK'sı Resmî Gazete tarihi: 09 Şubat 2017 Resmî Gazete Sayısı: 30052.

da olağanüstü hâl sona erdikten sonra da yürürlükte kalmaya devam edecek değişiklikler yaptığı, bu nedenle dava konusu OHAL KHK'larının, olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda çıkarılmış OHAL KHK'ları olarak nitelendirilemeyecekleri ve yargı denetimine tabi oldukları belirtilerek, anılan OHAL KHK'larının adil olması gereken hukuk düzenini zedelemeleri sebebiyle, Anayasanın 2. maddesindeki hükme aykırı olarak, yasama organının sahip olduğu yasama yetkisinin yürütme organı tarafından kullanılmasına yol açtığından, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 668 Sayılı OHAL KHK'sının iptali talebini değerlendirdiği 2016/166 Esas, 2016/159 sayılı, 12/10/2016 tarihli kararında “*Anayasa Mahkemesinin, olağanüstü hâl KHK'sı şeklinde yapılan düzenlemelerin gerçekten olağanüstü hâl KHK'sı niteliğinde olup olmadığını belirlemek için yer, zaman ve konu ölçütlerini esas alarak yaptığı inceleme, KHK kurallarının içeriğinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Böyle bir değerlendirme de kuralların, esas bakımından Anayasaya uygunluk denetiminin yapılması sonucunu doğuracaktır.*

...2003 yılında verilen K.2003/42 sayılı kararda, aynı hükmün Anayasanın 125. maddesine aykırı olması nedeniyle olağanüstü hâl KHK'sı değil olağan KHK olduğunu ifade ederek yargısal denetime tabi tutmuş ve yetki kanunu olmadığı gerekçesiyle Anayasanın 91. maddesine aykırı bularak anılan hükmü iptal etmiştir. Bu yaklaşım, Anayasanın 148. maddesindeki şekil ve esas bakımından denetim yasağını tamamen anlamsız ve işlevsiz hâle getirmektedir. Zira olağanüstü hâl KHK'larının yargısal denetimi mümkün olsaydı Anayasa Mahkemesi, aynı incelemeyi yapacak ve kuralı Anayasanın 125. maddesine aykırı bularak iptal edecekti. Bu tür bir yaklaşımla olağanüstü hâl KHK'sı niteliğinde olan tüm kuralları bu kapsam dışına çıkarmak mümkündür⁵⁹.” demiştir. Aynı kararda Anayasa Mahkemesi, OHAL KHK'larının denetleme yetkisinin de TBMM'de olduğu belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesi bu kararı ile OHAL KHK'ların OHAL kapsamında olup olmadığını nitelendirdiği, içeriğinin OHAL KHK kapsamında olmadığı hallerde, KHK'nın Anayasaya uygunluğunu denetlediği 1991 yılından beri yerleşik hale gelen içtihadından vazgeçmiştir. Mahkeme, OHAL KHK'ların olağanüstü hâl kapsamında olup olmadığının

⁵⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 2016/166 Esas, 2016/159 sayılı ve 12 Ekim 2016 tarihli kararının 22. Paragrafı.

nitelendirmenin, OHAL KHK'sının içeriğinin Anayasa uygunluğunu denetlemek anlamında geleceğini, bu nedenle nitelendirme dahi yapamayacağını ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi aynı gerekçeyi 25 Temmuz 2016 tarihli ve 669 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Millî Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname'sinin iptali hakkında vermiş olduğu 2016/167 Esas, 12 Ekim 2016 gün ve 2016/160 sayılı kararında, 15 Ağustos 2016 tarihli ve 670 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin iptali hakkında vermiş olduğu 2016/171 Esas, 02 Kasım 2016 gün ve 2016/164 sayılı kararında, 15 Ağustos 2016 tarihli ve 671 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin iptali talebi hakkında vermiş olduğu 2016/172 Esas 2 Kasım 2016 gün ve 2016/165 sayılı kararında da tekrarlamıştır.

Anayasa Mahkemesi bu kararları ile yürütmenin OHAL KHK'sı adı altında her türlü düzenlemeyi yapabileceği bir dönem yaratmıştır⁶⁰. Anayasa Mahkemesi yürütmenin OHAL kapsamı dışında kalan ve doğrudan insan hayatını etkileyen tüm hukuk dışı ve keyfi düzenlemelerine meşruluk kazandırmıştır⁶¹. Hâlbuki OHAL dönemi de anayasal düzenin

⁶⁰ OHAL KHK'larının Anayasal denetim dışında kalması hukuk devleti ilkesini zedelemektedir. Yılmaz ALİEFENDİOĞLU; Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Hal Yönetim Usulleri, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 9, 1992, s. 432.

⁶¹ Benzer bir eleştiriyi Prof. Dr. Osman CAN ve Ar. Gör. Duygu ŞİMŞEK AKTAŞ şu şekilde dile getirmiştir “Mahkeme'nin yeni içtihadı 148. maddenin 1. fıkrasındaki ifadenin katı lâfzî yorumu dışında hukuk düzeninin usûlî ve maddî bütünlüğüyle ilgili herhangi bir ölçüt, parametre ve uyarı barındırmadığından, TBMM'nin siyasî denetimi dışında kontrol edilmesi imkansız bir iktidar tasarrufunun yolunu açmıştır. Dolayısıyla biçimsel açıdan “mantıklı ve tutarlı” olmakla birlikte, hukuk devleti ve anayasanın üstünlüğünü bütünüyle tehlikeye düşürebilecek bir sonuç üretebilecek mahiyettedir.” Osman CAN ve Duygu ŞİMŞEK AKTAŞ; Olağanüstü Hâl Dönemi Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Yargısal Denetimi Üzerine, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.23, S.1, 2017, s. 35.

“OHAL KHK'lerinin anayasallık denetimine kapatılmasıyla Anayasa koyucunun “Anayasanın bir hükmü ile, Anayasanın bir kısmının veya bütünüünün etkinliğini ortadan kaldırmasına izin verdiği” şeklinde bir sonucu amaçladığını ileri sürmek mümkün olmadığına göre, Anayasanın 148. maddesinin 1. fıkrasının son cümlesinin yeniden anlamlandırılması ve denetimin imkansızlığı görüşünün gözden geçirilmesi gerekir.” CAN ve ŞİMŞEK AKTAŞ; 2017, s.39.

bir parçasıdır⁶². Kuşkusuz Anayasa Mahkemesi kararına göre, Parlamento'nun OHAL KHK'larını denetlemesi gerektiği ifadesi de hukuki değildir. Zira TBMM siyasal bir kurumdur, OHAL KHK'larını hukuki değil, siyasi olarak denetleyecektir. Bu sebeple Anayasaya aykırı olmayan OHAL KHK'ları tümüyle reddedebileceği gibi, Anayasa aykırı olan OHAL KHK'larını kabul edebilecektir. Yargısal denetim ve siyasi denetim birbirini ikame edemez⁶³. Ayrıca, meclisin çoğunluğunu oluşturan ve OHAL KHK'larını kurumun üyelerinin aynı siyasi partiye üye olduğu dikkate alındığında TBMM'nin denetiminin mümkün olmadığı açıktır⁶⁴. Kaldı ki, OHAL KHK'ları TBMM'nin onayından sonra kanuna halini almaktadır. Bu kanunların Anayasaya uygunluğu, Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmelidir. Söz konusu siyasi denetim ve Anayasal denetim yasağı OHAL KHK'sının kanun olmadan önceki safhası için geçerlidir⁶⁵.

D. Olağanüstü Hal Döneminin Oy Hakkına Etkisi

Yürütmenin OHAL KHK'ları ile denetimsiz bir şekilde ülkeyi yönettiği, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandığı bir dönemde, OHAL ile ilgili düzenlemeleri de kapsayan 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun halkoylamasına sunulmuştur. Oylamanın kesin sonuçlarının ilanı sonrasında kabul edilen Anayasa değişikliğinin bazı maddeleri derhal, bazı maddeleri ise 24 Haziran 2018 tarihine yapılan Cumhurbaşkanı seçimleri ile yürürlüğe girmiştir. Ancak seçimlerin yapıldığı dönem, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığı bir dönemdir. Bu nedenle, serbest oy ve seçimlerin serbestliği ilkesinin tehlikeye düştüğü OHAL döneminde seçimlerin yapılması demokrasi açısından önemli bir tartışmanın konusu olmuştur.

Gerçekten de seçimler, muhalif siyasi partilerin seçmenlere propaganda yapmasını ve iktidarın değişmesini sağlamaktadır. Bu anlamıyla genel oy hakkı her şeyden önce insanlığın eşitlik ve özgürlük mücadelesinin en önemli kazanımlarından biridir. Genel oy hakkı usulen de olsa toplumun tamamına yönetimde söz sahibi olması anlamına gelmektedir.

⁶² TANÖR; 1994, s. 248.

⁶³ AKARTÜRK; 2016, s.212.

⁶⁴ CAN ve ŞİMŞEK AKTAŞ; 2017, s.34.

⁶⁵ Ergun ÖZBUDUN; 2005, s.216.

Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkının önemli bir parçası oy hakkıdır. Kuşkusuz iktidara karşı yürütülen mücadele “oy” kullanma ile sınırlı değildir. Ancak yine de genel oy hakkının özgürce kullanılabilmesi için, seçimlerin serbest ve özgür bir ortamda yapılması gerekmektedir.

Seçimler, seçmenlerin hükümetin eleştirilmesine karşı duyarlı olduğu bir dönemde kendi siyasetlerini yaymak için uygun siyasi bir ortam sağlarken; aynı zamanda seçimler burjuva sınıfına da kendi iktidarı için ihtiyaç duydukları halkın rızasını da sağlamaktadır⁶⁶. Bu nedenle burjuva sınıfı oy hakkını sıradanlaştırmak, önemsizleştirmek ve hatta çeşitli barajlar koyarak halk iradesinin en az şekilde idareye yansımını istemektedir.

Seçimler, çok partili bir siyasi hayatta, örgütlenme hürriyetinin, basın hürriyetinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının bulunduğu bir ortamda yapılmalıdır⁶⁷. Nitekim Türkiye’de 1982 Anayasası’nın 67. maddesinde de seçimleri ve halkoylamasının serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılacağı vurgulanmıştır. 298 Sayılı Kanun’un 2. maddesinde de “Seçimler serbest, eşit, tek dereceli, genel oy esaslarına göre yapılır, seçmen oyunu kendisi kullanır. Oy gizli verilir. Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılır” denilmektedir. Genel oy ilkesi cinsiyet, ırk, dil, din, sınıf, sosyal statü, servet, eğitim ve benzeri sınırlamalar olmadan her vatandaşın oy hakkına sahip olması anlamına gelir⁶⁸.

Tüm bu ilkeler kuşkusuz demokratik seçimlerin en temel unsurları olarak Türk hukuk sisteminde yerini almışlardır. Aynı zamanda bu ilkeler oy hakkının kullanılabilmesi için temel hak ve özgürlüklerin kullanıldığı ve farklı siyasal görüşlerin ifade edebildiği serbest bir ortamda seçimlerin yapılması ile yakından ilgilidir⁶⁹.

Oy hakkının demokratik ilkelerinden olan serbest seçim, seçmenlerin, baskı ve tehdit altında kalmadan oylarını kullanabilmeleri anlamı-

⁶⁶ Erdoğan GÜNAL; Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.13.

⁶⁷ Yavuz ATAR; 2007 s.84.

⁶⁸ Zehra ODYAKMAZ/Ümit KAYMAK/İsmail ERCAN; Anayasa Hukuku-İdare Hukuku, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul 2008, s.44.

⁶⁹ Ergun ÖZBUDUN; s.60.

na gelmektedir. Söz konusu iradenin sakatlanması serbest seçim ilkesi ile doğrudan çelişir. Seçim propagandasının hem seçimden önce yapılması, seçmenlerin adayları dinlemesi olanağının olması sağlanması gerekmektedir.

OHAL döneminde dahi, Anayasanın 15. maddesi uyarınca savaş hukukuna uygun filler sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerin açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılmaz. Ancak bu saydığımız çekirdek haklara dokunmamak şartıyla, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl edilmemek kaydıyla durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabileceği veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabileceği bir siyasal ortamda 16 Nisan 2016 tarihinde yapılan halkoylaması ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri yapılmıştır. Bu seçimler aracılığıyla Türkiye'nin rejimi tamamıyla değiştirilmiştir. Üstelik fikir ve düşünce özgürlüğünün, siyaset yapmanın ve Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması sadece OHAL ilanı ile hukuki olarak ortaya çıkmamıştır. Türkiye halkının politik kutuplaşması OHAL döneminde temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığına işaret etmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, OHAL döneminde 70.689 kişinin tutuklanmıştır. Tutuklanan kişilerden 209'u gazeteci, 12'si milletvekilidir. 99 belediyeye kayyum atanmıştır ve 98 belediye başkanını tutuklanmıştır. OHAL KHK'ları ile 135.856 kamu görevlisi, 6081 akademisyen mesleklerinden ihraç edilmiştir. OHAL KHK'ları ile 2435 kurum ve kuruluş, 158 Tv, radyo ve gazete, 1156 dernek ve vakıf kapatılmıştır. Kuşkusuz demokrasi, örgütlenme, fikir ve düşünce özgürlüğünün ciddi zarar gördüğü bir dönemde serbest seçimlerden bahsedebilmenin imkânı kalmamıştır.

Aynı dönemde Cumhurbaşkanı eleştiren pek çok kişi aleyhine hukuki süreç de başlamıştır. Örneğin, 2016 yılı içerisinde Cumhurbaşkanı'na hakaret suçu kapsamında açılan 2156 davada 1604 kişiye ceza verilmiştir, başka bir ifadeyle açılan davaların %74'ü sanığın ceza alması ile sonuçlanmıştır. Yine Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün açıkladığı verilere göre 2016 yılında aynı suçtan 4187 kişiye dava açılmıştır. Sanıkların 150'si 18 yaş altındayken, 17'si yabancı uyrukludur.

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün 2017 istatistikleri incelendiğinde ise, Cumhurbaşkanı hakaret suçu kapsamında dava açılan kişi sayısının ve ceza ile sonuçlanan hükümlerin oldukça arttığına şahit olmaktayız. 2017 yılında 4069 davada 2099 mahkûmiyet hükmü verilirken, 1660 sanık hakkında hükmün açıklanmasının geriye bırakılmasına karar verilmiştir. Yani, 2017 yılında cumhurbaşkanına hakaret suçu ile ilgili hükümlerin %92’si ceza içermektedir. 2017 yılında ise 6033 kişi hakkında Cumhurbaşkanı hakaret ettiği iddiası ile dava açılmıştır⁷⁰.

OHAL döneminde çeşitli illerde bildiri dağıtımı, toplantı ve gösteri yürüyüşü yasaklanmıştır. Örneğin 17 Ağustos 2016 tarihinde Tokat Valiliği, kentte 3 gün boyunca basın açıklaması, miting, bildiri dağıtma, yürüyüş gibi etkinlikleri yasaklandığını duyurmuştur. 18 Ağustos 2016 tarihinde Artvin ve Rize valilikleri Artvin Cerattepe’de madencilik faaliyetine karşı açılan davanın karar duruşmasından önce bir ay boyunca eylem, miting ve basın açıklaması yapma yasağı getirmiştir. Kamu Emekçileri Sendikası Konfederasyonu’nun “İşimize, geleceğimize sahip çıkıyoruz” sloganı ile 15 Ekim’de gerçekleştireceği miting, Ankara Valiliği tarafından güvenlik gerekçesiyle yasaklanmıştır. Kamu Emekçileri Sendikası Konfederasyonu’nun 11 Aralık Pazar günü İzmir’de OHAL’e ve ihraçlara karşı yapacağı miting Valilik tarafından 9 Aralık 2016’da OHAL kapsamında yasaklanmıştır. İstanbul Valiliği 4 Kasım 2016 tarih ve 2016/2214 sayılı kararı ile 5 Kasım-31 Aralık 2016 tarihleri arasında her türlü açık ve kapalı toplantı, gösteri yürüyüşü, basın açıklaması, çadır kurma, stant açma, benzeri eylem-etkinlikleri yasaklanmıştır. Şanlıurfa Valiliği 09 Şubat-09 Mart 2017 tarihleri arasında yapılması muhtemel her türlü yürüyüş, basın açıklaması, miting, çadır kurma, stant açma ve benzeri türdeki tüm etkinlikleri İl merkezi ve tüm ilçelerde yasaklamıştır.

3 Mart 2017 tarihinde ise, İstanbul 8 Mart Kadın Platformu’nun gerçekleştirmek istediği 8 Mart mitingi Valilik tarafından yasaklanmıştır. 8 Ağustos 2016 tarihinde Bursa Valiliği OHAL süresince izinsiz yapılan tüm faaliyetleri yasaklamıştır. 9 Ekim 2016, tarihinde Gaziantep Valiliği, açık alanda yapılacak toplantı, basın açıklaması, stant kurma, imza kampanyası, bildiri dağıtma ve oturma eylemi gibi etkinlikleri 10 gün süreyle güvenlik gerekçesiyle yasaklamıştır⁷¹.

⁷⁰ Özge DEMİR; Yeni Rejimde Cumhurbaşkanı Hakaret Suçuna Yönelik Eleştirel Bir İnceleme, Suç ve Ceza Dergisi, Sayı:3 (2018), s.45-46.

⁷¹ OdaTv, “Bir yıllık OHAL yasakları bilançosu açıklandı” <https://odatv.com/bir-yillik-ohal-yasaklari-aciklandi-1407171200.html> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019.

İzmir Valiliği, DİSK, KESK, TMMOB ve TTB tarafından 23 Aralık'ta düzenlenmek istenen OHAL karşıtı mitinge, OHAL'i gerekçe göstererek izin vermemiştir⁷².

Aynı dönemde pek çok grev de yasaklanmıştır. “DİSK üyesi Birleşik Metal İş Sendikası'nın, işveren sendikası EMİS'e bağlı GE Grid Solution, ABB Elektrik, Schneider Enerji ve Schneider Elektrik işletmelerinde 20 Ocak 2017 Cuma günü 2 bin 200 işçinin katılımıyla başlattığı grevler aynı gün Bakanlar Kurulu kararı ile 60 gün süreyle ertelendi. 20 Mart 2017 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla, Akbank Türk Anonim Şirketine bağlı işyerlerinde Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası (Banksis) tarafından alınan grev kararının, ekonomik ve finansal istikrarı bozucu nitelikte olduğu gerekçesiyle 60 gün süreyle ertelendi. Kristal-İş Sendikası tarafından Trakya Cam AŞ, Paşabahçe Cam AŞ, Anadolu Cam Elyaf AŞ, Anadolu Cam Yenişehir AŞ, Trakya Yenişehir Cam AŞ ve Şişecam Otomotiv AŞ ile bunlara bağlı işyerlerinde aldığı grev kararı 22 Mayıs 2017 tarihli Resmi Gazete'de yer alan Bakanlar Kurulu kararıyla milli güvenliği bozucu nitelikte görüldüğünden 60 gün süreyle ertelendi. 7 Haziran 2017 tarihinde Petrol-İş Sendikasının örgütlü olduğu Mefar İlaç Sanayii'ndeki grev 'genel sağlığı bozucu' olduğu gerekçesiyle ertelendi. 26 Ocak 2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla MESS Grup Toplu İş Sözleşmesi kapsamında konfederasyonumuz üyesi Birleşik Metal-İş, Türk-İş üyesi Türk Metal ve Hakİş üyesi Çelik-İş'in taraf olduğu taraf olduğu uyuşmazlıkla ilgili erteleme/yasaklama kararı alındı. Erteleme 130 bin işçiyi etkiledi. 23 Mayıs 2018 tarihinde ise Petrol-İş Sendikasının örgütlü olduğu Soda Sanayi A.Ş. grevi ertelendi. Erteleme 890 işçiyi etkiledi⁷³.”

OHAL döneminde BirGün'lük Festival, One Love Festival, Skunk Anansie Konseri, İstanbul Caz Festivali, Joan Baez Konseri, İstanbul Blue Night Festival, Diynmaic Festival, Masstival, Morrissey Konseri ve %100 Metal Fest Headbangers' Weekend festivali yasaklanmıştır⁷⁴.

⁷² SoL Haber Portalı, “İzmir’de OHAL karşıtı miting OHAL gerekçesiyle yasaklandı <http://haber.sol.org.tr/toplum/izmirde-ohal-karsiti-miting-ohal-gerekcesiyle-yasaklandi-220996> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019.

⁷³ DİSK, “Olağanüstü Hal ve Çalışma Yaşamı: OHAL Emeğe Zararlıdır” başlıklı rapor, 20 Temmuz 2017, İstanbul.

⁷⁴ Cumhuriyet, “CHP’li Sezgin Tanrıku’ndan 'AKP dönemindeki OHAL yasakları' raporu” http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/871627/CHP_li_Sezgin_Tanrikulu_ndan_AKP_donemindeki_OHAL_yasaklari_raporu.html Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019.

Yine 16 Nisan 2017 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21/01/2017 tarihinde kabul edilen 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun halk oylamasına sunulmuştu. Söz konusu halkoylaması öncesinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (“AKP”) Manisa İl Başkan yardımcılığını yürüten Ozan Erdem'in 16 Nisan 2017 günü halk oylamasında “Yüzde 50'yi geçmezsek iç savaş çıkar” tehdidinde bulunduğu iddiası basında yer almıştır. Erdem daha sonrasında AKP Manisa milletvekili adayı olmuştur⁷⁵.

Nitekim 51.41'inin evet oyu kullanması %48,6'inin hayır oyu kullanması ile sonuçlanan 16 Nisan 2018 halkoylaması pek çok şaibeyi de beraberinde getirmiştir. Bu şaibenin en önemli sebebi 16/04/2017 tarihinde halkoylaması devam ederken bazı sandıklarda sandık kurulu mühür bulunmayan oy pusulası ile oy kullandırıldığı bilgisinin Yüksek Seçim Kurulu'na şifahi olarak ulaşması ve AK Parti Yüksek Seçim Kurulu temsilcisi Recep Özel tarafından YSK'ya verilen 16/04/2017 tarihli dilekçe ile, 16 Nisan 2017 tarihinde yapılmakta olan halk oylamasında bazı sandıklarda oy zarflarının veya oy pusulalarının ilçe seçim kurulu ve sandık kurulu mühürü ile mühürlenmediği yönünde bilgiler alındığı, ancak söz konusu olayda seçmenin hiçbir kusurunun bulunmadığı, seçmen iradesinin tam olarak yansımaları için sandık kurulları tarafından eksikliğin giderilmesi; söz konusu oy pusulalarının ve oy zarflarının sandıklar açılmadan ve sayıma geçilmeden önce herhangi bir karışıklığa sebebiyet verilmemesi açısından geçerli sayılıp sayılamayacağı yönünde ivedilikle bir karar verilmesi istenilmiştir.

YSK 560 numaralı ve 16 Nisan 2017 tarihli kararı ile “sandık seçmen listesinde yazılı herkesin oy kullanma hakkı bulunmaktadır. Anayasanın 67 ve 90/5. maddesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1 No.lu Protokolün 3. maddesi birlikte değerlendirildiğinde, sandık kurullarının hata veya ihmali sonucu mühürlenmeyen oy zarfı ve oy pusulası ile kullandırılan oyların geçerli kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır⁷⁶” demiştir. Kuşkusuz, bu durum 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 98. maddesinde

⁷⁵ SoL Haber Portalı “Yüzde 50'yi geçmezsek iç savaş çıkar' diye tehdit eden isim AKP adayı” başlıklı haber. <http://haber.sol.org.tr/turkiye/yuzde-50yi-gecmezsek-ic-savas-cikar-diye-tehdit-eden-isim-akp-adayi-238117> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

⁷⁶ Yüksek Seçim Kurulu'nun 560 numaralı ve 16 Nisan 2017 Tarihli Kararı için bkz: <http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5059/2017-560.pdf>.

yer alan “Sandık kurulunca verilen biçim ve renkte olmayan üzerinde ilçe seçim kurulu ve sandık kurulu mührü bulunmayan zarfların geçersiz sayılacağı” aynı kanunun 101. maddesinde yer alan, arkasında sandık kurulu mührü bulunmayan oy pusulalarının geçersiz olacağı kuralına aykırıdır⁷⁷.

Basında polislerin bir okulda birden fazla sandıkta oy kullandığı, itiraz edilmesine rağmen bu oyların sayıldığı, CHP Genel Başkan Yardımcısı Bülent Tezcan tarafından, halkoylamasında çalınan pusulalara dışarıda tercih mühürleri vurulduğunu, sonra da sandıklara sokulduğunu söylediğine dair iddialar da yer almıştır⁷⁸.

Hemen ardından ise 16 Nisan 2017 tarihli halkoylamasının “Evet” ile sonuçlanmasının meşru olmadığını iddia ederek eylemlere katılanlar, 19 Nisan sabahı gözaltına alınmıştır. İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından yapılan açıklamada “Protesto eylemlerinde, grupları yönlendirip provoke ederek, gerek sosyal medya üzerinden gerek izinsiz gösteri ve yürüyüşler ile halkı kin, nefret ve düşmanlığa sevk eden, 2013 yılında

⁷⁷ Kemal Gözler de aynı görüşü paylaşmaktadır. Gözler, Mühürsüz Oy Pusulası Tartışması YSK'nın 16 Nisan 2017 Tarih 560 Sayılı Kararı Hakkında Bir İnceleme başlıklı www.anayasa.gen.tr adlı sitede 19 Nisan 2017 tarihli yazısında mühürsüz oy pusulasını YSK'nın 298 Sayılı Kanun'un 101. maddesine göre değil AİHS'nin Ek 1 Nolu Protokolünün 3. maddesi ve Anayasanın 67. maddesine göre çözümlendiğini belirtmiş ve YSK'nın yaklaşımını eleştirmiştir. Gözler, 19 Nisan 2017 tarihli yazısında mühürsüz oy pusulasını AİHS'nin Ek 1 Nolu Protokolünün 3. maddesinin seçimlerin serbestliği ile ilgili olduğunu oy pusulalarının geçerliliğine veya geçersizliğine ilişkin bir madde olmadığını, YSK'nın 298 Sayılı Kanun'un 101. Maddesi ile AİHS'nin Ek 1 Nolu Protokolünün 3. maddesinin aynı somut olaya uygulanabilecek birbiri ile çatışan iki norm olmadığını; YSK'nın mühürsüz oy pusulaları sorununa uygulanacak apaçık ve somut bir kural varken, YSK'nın AİHS'nin Ek 1 Nolu Protokolünün 3. Maddesine dayanarak sandık kurulu mührü olmayan oy pusulalarını geçerli saymasını hukuken yanlış bulmuştur.

Tolga Şirin ise 21 Nisan 2017 tarihinde m.bianet.org/bianet/siyaset/185774-ysk-karari-ve-hukukn-zehirli-engerekli adlı linkte yayınlanan yazısında “298. Sayılı Kanun'un 101 inci maddesinde hangi oy pusulasının geçersiz olacağı saymıştır. Bu tür bir sayma halinde, sayılmamış olanları listeye eklemek, yasama organının yerine geçmek anlamında gelir. Buna, daha en başta erkler ayrılığı ilkesi izin vermez... Anayasamıza göre temek haklara yönelik müdahaleler ancak belirlilik taşıyan kanunlarla olur. Bu bakımdan, Anayasaya aykırıdır” diyerek söz konusu eleştirimize katılmıştır.

⁷⁸ SoL Haber Portalı, “16 Nisan'ın yıldönümü: İşte o gün yaşananların listesi” <http://haber.sol.org.tr/turkiye/16-nisanin-yildonumu-iste-o-gun-yasananlarin-listesi-235105> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

ülkemiz genelinde yaşanan Gezi olaylarına benzer olayları başlatmaya çalışarak halkoylamasının iptal/tekrar edilmesini sağlamaya çalıştığı tespit edilen şahıslara yönelik olarak 19 Nisan 2017 günü saat 04.30 da yapılan çalışmalar doğrultusunda 19 kişi tarafımızca gözaltına alınmıştır⁷⁹ denilmiştir.

Nihayetinde, “Evet” oyunun %50’yi aşmaması halinde iç savaş çıkacağı tehdidinde bulunan iktidar partisi üyelerinin bulunduğu, mühürsüz oy pusulalarının geçerli sayıldığı, polislerin birden fazla oy kullandığı, evet mührü basılan oy pusulalarını içeren sandıkların okullara sokulmaya çalışıldığı iddialarının basında yer aldığı ve bu durumu protesto edenlerin gözaltına alındığı bir dönemde Türkiye’nin rejimi bütünüyle değişmiştir.

Benzer koşullar 24 Haziran 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerinde de yaşanmıştır. Seçim öncesi 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 16 Mart 2018 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu değişiklik ile birlikte: Siyasi partilerin, diğer siyasi partiler ile birlikte ittifak kurarak seçimlere girebilmesi sağlanmıştır; ittifak yapan partilerin toplam oy sayısının %10u geçmesi seçim barajını aşmaları için yeterli olmuştur; sandık alanı ifadesi sandık çevresi olarak sayılmıştır; milletvekili seçilme yaşı 18 yaşa indirilmiştir; sandık çevresine, kolluk güçlerinin ihbarı ile sandık kurulu başkanı ve üyeleri gelebiliyorken, değişiklik ile birlikte seçmenlerin ihbarı üzerine de kolluk güçlerinin sandık çevresine gelebilmesi sağlanmıştır; aynı binada oturan seçmenler, hane bütünlüklerinin korunması ve aynı seçim bölgesinde kalmaları şartıyla, farklı sandık bölgelerine kaydedilebilir hale gelmiştir; sandık kurulu mührü bulunmayan ancak Yüksek Seçim Kurulu filigranı, amblemi ve ilçe seçim kurulu mührü bulunan zarflar ile üzerinde leke veya çizik bulursa dahi bunun özel işaret koymak amacıyla yapıldığı kesin olarak anlaşılamayan zarflar geçerli sayılmıştır; sandık çevresinde bulunan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabileceği ve bir seçmen birden fazla engelliye yardım edemeyece-

⁷⁹ Hürriyet, “İstanbul’da Referandum Protestolarına 19 Gözaltı” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-referandum-protestolarina-19-gozalti-40432205>. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

ği belirtilmiştir; hastalığı veya engel durumu nedeniyle okullara gidemeyecek olan kişiler için seyyar sandık kurulmasına karar verilmiştir.

Sandıkların taşınabilir olması, kolluk güçlerinin sandık alanlarına girebilmesi ve farklı sandık bölgeleri kuşkusuz mükerrer oy kullanımının denetimini azalttığı için oy hakkının güvenliğini, seçmen iradesinin sonuca yansımalarını da olumsuz etkilemektedir.

Söz konusu koşullar genel oy hakkının demokratik ilkelerinden olan seçimlerin serbestliği ilkesini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür.

IV. SONUÇ

Anayasasının 67. Maddesine göre oy kullanma hakkı serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre kullanılmaktadır. Oy hakkının demokratik esaslarının hayata geçmesi için seçimlerin serbestçe yapılabilmesi gerekmektedir. Zira oy hakkının hiçbir baskı ve tehdit altında kalmadan kullanılması gerekmektedir.

Bu nedenle, serbest oy hakkı için çok partili siyasal hayatın olması ve temel hak ve hürriyetlerin kullanılabilmesi gerekmektedir⁸⁰. Örgütlenme özgürlüğünün, fikir ve düşünce özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının olmadığı bir yerde siyasal düzlemde serbestçe oy kullanma hakkının kullanılabilmesinden söz edebilmenin imkânı bulunmamaktadır.

Anayasa Derneği tarafından yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi Üzerine Teknik Bilimsel Rapor'da OHAL döneminde Anayasa değişikliği ile rejim değişikliğinin terör, savaş ve kutuplaşma ortamının bulunduğu, bilimsel bilgi paylaşımının, demokratik yönetim umudunun ve hukuk devleti ilkesinin gündem dışına çıktığı bir ortamda gerçekleştiğini belirtilmiştir. Raporda ülkenin içinde bulunduğu politik durumun Anayasa değişikliği ve hatta radikal bir rejim/sistem değişikliği için en uzak ortam olduğu vurgulanmıştır. Aynı raporda Fransa, Portekiz, İspanya, Brezilya, Romanya ve Belçika'nın olağanüstü hal, sıkıyönetim, savaş, işgal ve benzeri ortam ve koşullarda anayasa değişikliğine gitmeyi yasaklayan ya da sınırlayan hükümler olduğundan da söz edilmiştir⁸¹. Kuşkusuz bu ülkele-

⁸⁰ Yavuz ATAR; 2007, s.64.

⁸¹ Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (Üzerine Teknik Bilimsel Rapor), Erişim Ta-

rin anayasasında böylesi bir yasağın olması, OHAL, sıkıyönetim, savaş, işgal gibi koşullar altında serbest seçimden bahsedilememesinden kaynaklanmaktadır.

21 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen 18 Temmuz 2018 günü süresinin bitmesi neticesinde kendiliğinden sona eren OHAL döneminde Türkiye, OHAL KHK'ları ile yönetilmiştir. Söz konusu süreçte, binlerce kişi ihraç edilmiştir, yayınevleri, sendikalar, dernekler, vakıflar, televizyonlar ve daha pek çok kurum kapatılmıştır. Yukarıda belirttiğimiz üzere, grevlerin yasaklandığı, miting ve toplantıların hatta festivallerin yasaklandığı bir dönemde özgür bir tartışma ortamı, fikir ve düşünce özgürlüğü yoktur.

Daha önce belirttiğimiz üzere OHAL KHK'ları, kış lastiği uygulaması gibi OHAL ile ilgisi olmayan pek düzenlemeyi içermektedir. Üstelik, Anayasa Mahkemesi 668 Sayılı OHAL KHK'sının iptali talebini değerlendirdiği 2016/166 Esas, 12 Ekim 2016 gün ve 2016/159 sayılı kararı, 2016/167 Esas, 12 Ekim 2016 gün ve 2016/160 sayılı kararı, 2016/171 Esas, 02 Kasım 2016 gün ve 2016/164 sayılı kararı ve 2016/172 Esas 2 Kasım 2016 gün ve 2016/165 sayılı kararı ile OHAL dönemi denetimsiz bırakılmıştır ve hatta Anayasa Mahkemesi, OHAL KHK'ları ile yapılan düzenlemeleri de meşrulaştırmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin rejimini değiştiren 16 Nisan 2017 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21/01/2017 tarihinde kabul edilen 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun halk oylamasına sunulmuştur. 298 Sayılı Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da da değişiklikler yapılarak denetim azaltılmıştır, seçmen iradesinin güvenli bir şekilde sandığa yansımalarının tehlikeye düşmesine neden olunmuştur. Böylelikle sadece iktidarın tekelinde olan iki seçim yaşanmıştır.

OHAL döneminde seçim yapılamayacağına yönelik herhangi bir Anayasa maddesi ve yasa maddesi bulunmamaktadır. Ancak OHAL süreçlerinde temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmaktadır. Kuşkusuz bu sınırlamalar OHAL'in gerektirdiği sebeplerle, ölçülü bir şekilde yapılabilecektir. Ancak her koşulda ifade ve düşünce özgürlüğünün, siyasi parti özgürlüğünün, toplanma özgürlüğünün ve basın özgürlüğünün sınırlandırıldığı OHAL sürecinde, serbest seçimlerin olumsuz etkileneceği açık-

rihi: 7 Nisan 2019, www.anayasader.org/turkiye-cumhuriyeti-anayasasinda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifi/.

tır. 1982 Anayasası da OHAL rejiminde temel hak ve özgürlükleri daha sıkı kayıtlara tabi tutmuştur. Dolayısıyla, temel hak ve güvenceleri nispeten zayıflatmıştır. Anayasada bu yönde açık bir yasak olmamakla birlikte, OHAL dönemlerinde temel hak ve güvenceler zayıflayacağından seçimlerin yapılmaması gerekir⁸². Kaldı ki, özellikle 21 Temmuz 2016 ile 18 Temmuz 2018 tarihleri arasında Türkiye’de pek çok kişinin ihraç edildiği, işsiz kaldığı, miting ve toplantıların hatta tiyatroların yasaklandığı ve yine pek çok kişinin ceza soruşturmalarına tabi tutulduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu anlamıyla sadece kuramsal olarak değil, uygulamada da söz konusu OHAL dönemi koşullarının, seçimlerin serbestçe yapılmasının elverişli olmadığını söylemek mümkündür. Diğer yandan, Anayasa Mahkemesi KHK’ları nitelendiremeyeceği ve denetlemeyeceği yönündeki kararı ile bu dönemi tamamıyla iktidarın keyfiliğine bırakmıştır.

Kuşkusuz seçimler mücadele etmenin, siyasal hayata katılmanın tek yolu değildir. Ancak seçme ve seçilme hakkı ve genel oy hakkı işçi sınıfının uzun süren mücadelelerinin sonucunda elde edilmiş önemli bir kazanımdır.

OHAL döneminde seçim ve halkoylaması yapılması hem kuramsal açıdan hem de uygulama açısından oy hakkının olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenlerle, adil seçim düzeni için acilen hukuki düzenleme yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

A. Kitap ve Makaleler

AKARTÜRK Ekrem Ali; Sınırlı Denetimden Mutlak Denetimsizliğe: OHAL KHK'lerinin Hukukla İmtihanı (!) Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1 (2016), s. 197-212.

AKARTÜRK Ekrem Ali; Oy Hakkının Anayasal İlkeleri, Legal yayıncılık, İstanbul, 2017.

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz; Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Hal Yönetim Usulleri, Anayasa Yargısı Dergisi, S. 9, 1992, s. 411-434

ALKAN Mehmet Ö., Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla), Anayasa Yargısı, Sayı 23, Ankara, 2006,

ATAR Yavuz; Türk Anayasa Hukuku, Konya, Mimoza Yayınları, 2007.

⁸² AKARTÜRK; 2017, s.201

BİLİR Faruk; “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli, Cumhurbaşkanlığı Sistemi” Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayı, Mart-Nisan 2017, Sayı:97, s. 525-530.

<http://www.yeniturkiye.com/samplechapters/94/005.pdf>

CAN Osman ve Duygu ŞİMŞEK AKTAŞ, Olağanüstü Hâl Dönemi Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Yargısal Denetimi Üzerine, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.23, S.1, 2017, s. 13-43

DEMİR Özge; “Yeni Rejimde Cumhurbaşkanına Hakaret Suçuna Yönelik Eleştirel Bir İnceleme”, Suç ve Ceza Dergisi, Sayı:3 (2018), s.43-80.

ESEN Selin; Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi, Adalet Yayınları, Ankara 2008.

GEMALMAZ Mehmet Semih; Olağanüstü Rejim Standartları, Çetin Matbaası, İstanbul, 1991.

GÜNAL Erdoğan; Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

GÖZLER Kemal; Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s.229 www.anayasa.gen.tr/khk.pdf. Erişim Tarihi: 17/01/2019.

GÖZLER Kemal; “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa:10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri*” Ankara Barosu Dergisi, 2016/4 s.25-36.

GÖZLER Kemal; Kanun Hükmünde Kararnemelerin Hukuki Rejimi, Ekin Kitabevi, Birinci Baskı, 2000.

KARAMUSTAFAOĞLU Tunçer; Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

KOÇAK Mustafa; Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

KUZU Burhan; Olağanüstü Hal Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda, Olağanüstü Hal Rejimi, Kazancı Yayınları, İstanbul 1993.

ODYAKMAZ, Zehra/KAYMAK, Ümit/ERCAN İsmail; Anayasa Hukuku-İdare Hukuku, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZBUDUN Ergun; Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.

ÖZLER Murat;1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na Olağanüstünün Olağanlaşması ve Kriz Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2016.

SARTORİ Giovanni; Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

SCHMITT Carl; Siyasal İlahiyat, (çev: Emre Zeybekoğlu) Ankara, 2002.

SEZEN Saim; Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.

ŞİRİN Tolga; İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 17(1-2), 283-348.

ŞİRİN Tolga; 1982 Anayasası'na Göre Temel Hak ve Özgürlüklerin Olağanüstü Hal Rejimi: Eski Kavramlara Yeniden Bakmak", Anayasa Hukuku Dergisi, C:5, S:10, 2016. s. 475-526

TANİLLİ Server; Devlet ve Demokrasi, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1982.

TANÖR Bülent; Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul, 1994.

TANÖR Bülent/YÜZBAŞIOĞLU Necmi; 82 Anayasası Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2018.

UŞAN Ahmet Selim; Anayasa Hukukunda Seçim Yargısı, T. C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2017.

YALÇIN ÇİFTLİK Filiz; 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Seçim Suçları ve Cezaları, Adalet Yayınları, Ankara, 2008.

B. Çevrimiçi Kaynaklar

A Haber, 'Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı Külliyesinde başladı.' <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2016/05/25/bakanlar-kurulu-cumhurbaskanligi-kulliyesinde-basladi> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (Üzerine Teknik Bilimsel Rapor), www.anayasader.org/turkiye-cumhuriyeti-anayasasinda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-teklifi/ Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019.

Cumhuriyet, "CHP'li Sezgin Tanrıkulu'ndan 'AKP dönemindeki OHAL yasakları' raporu" <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/>

871627/CHP_li_Sezgin_Tanrikulu_ndan__AKP_donemindeki_OHAL_yasaklari_raporu.html Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019

DİSK, “Olağanüstü Hal ve Çalışma Yaşamı: OHAL Emeğe Zararlıdır” başlıklı rapor, 20 Temmuz 2017, İstanbul,

<http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2017/07/OHAL-ve-C%CC%A7al%C4%B1s%CC%A7ma-Hayat%C4%B1-DISK-RAPOR-SON.pdf> Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019

GÖZLER Kemal; www.anayasa.gen.tr adlı sitede 19 Nisan 2017 tarihli “Mühürsüz Oy Pusulası Tartışması YSK’nın 16 Nisan 2017 Tarih 560 Sayılı Kararı Hakkında Bir İnceleme başlıklı yazısı

Hürriyet, “İstanbul’da referandum protestolarına 19 gözaltı” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-referandum-protestolarina-19-gozalti-40432205> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

OdaTv, “Bir yıllık OHAL yasakları bilançosu açıklandı” <https://odatv.com/bir-yillik-ohal-yasaklari-aciklandi-1407171200.html> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019

SoL Haber Portalı, “16 Nisan’ın yıldönümü: İşte o gün yaşananların listesi” <http://haber.sol.org.tr/turkiye/16-nisanin-yildonumu-iste-ogun-yasananlarin-listesi-235105> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

SoL Haber Portalı, “İzmir’de OHAL karşıtı miting OHAL gerekçesiyle yasaklandı” <http://haber.sol.org.tr/toplum/izmirde-ohal-karsiti-miting-ohal-gerekcesiyle-yasaklandi-220996> Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019

SoL Haber Portalı, “Yüzde 50’yi geçmezsek iç savaş çıkar’ diye tehdit eden isim AKP adayı” başlıklı haber. <http://haber.sol.org.tr/turkiye/yuzde-50yi-gecmezsek-ic-savas-cikar-diye-tehdit-eden-isim> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

ŞİRİN Tolga; Binaet’te 21 Nisan 2017 tarihinde yayımlanan YSK Kararı ve Hukukun Zehirli Engerekleri” başlıklı yazı. www.bianet.org/bianet/siyaset/185774-ysk-karari-ve-hukukn-zehirli-engerekli Erişim Tarihi: 7 Nisan 2019

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, ‘Bakanlar Kurulu Toplantısı Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde Gerçekleştirildi.’

<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/69634/bakanlar-kurulu-toplantisi-cumhurbaskanligi-kulliyesinde-gerceklestirildi.html> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan 6 Şubat 2015 günü Bursa’da bir açılış törenine katılmıştır. <https://www.>

tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/3063/bursa Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan 28 Ağustos 2016 günü Gaziantep'te 'Birlik, Beraberlik ve Kardeşlik mitingine katılmıştır. <https://www.tccb.gov.tr/yurt-ici-ziyaretler/354/51239/gaziantep> Erişim Tarihi: 25 Kasım 2018.

Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu) Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları, s.146. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019

Venedik Komisyonu'nun 70. Genel Kurul Oturumunda (Venedik, 16–17 Mart 2007) kabul edilmiştir. Strazburg, 19 Mart 2007; Çalışma No. 371/2006 (Venedik Komisyonu'nun bu raporu TBMM Yasama Uzmanı Hakan Palabıyık tarafından 8 Nisan 2010 tarihinde İngilizce nüshasından Türkçe'ye çevrilmiştir.)

Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu) Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler Yargı Ve Referanduma İlişkin Karar Ve Uygulama Kodları s.152.

https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 560 numaralı ve 16 Nisan 2017 Tarihli Kararı için bkz: <http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5059/2017-560.pdf>

C. Mahkeme Kararları

AİHM, Krasnov ve Skuratov v Rusya, Başvuru no: 17864/04 ve 21396/04, 19 Temmuz 2007.

AİHM, Mathieu-Mohin And Clerfayt v Belçika, Başvuru no: 9267/81, Karar tarihi: 2 Mart 1987.

AİHM, Mehmet Hasan Altan v. Turkey, Başvuru No: 13237/17, Başvuru Tarihi: 20 Mart 2018.

AİHM, Şahin Alpay v Turkey, Başvuru No: 16538/17, Başvuru Tarihi: 20 Mart 2018.

AİHM, The Greek Case, Denmark v. Greece, Başvuru no: 3321/67; Norway v. Greece, Başvuru No:3322/67; Sweden v. Greece, Başvuru No: 3323/67; Netherlands v. Greece Başvuru No: 3344/67.

Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, Mehmet Altan bireysel başvuru, Başvuru No: 2016/23672, Başvuru Tarihi: 11 Ocak 2018.

Anayasa Mahkemesi Genel Kurul, Aydın Yavuz ve diğerleri bireysel başvuru, Başvuru No: 2016/22169, Başvuru Tarihi: 20 Haziran 2017.

Anayasa Mahkemesi, 1990/25 Esas, 1991/1 Sayılı ve 10 Ocak 1991 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 1991/6 Esas, 1991/20 Sayılı ve 3 Temmuz 1991 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 1992/30 Esas, 1992/36 sayılı ve 26 Mayıs 1992 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 2003/28 Esas, 2003/42 sayılı ve 22 Mayıs 2003 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 2016/166 Esas, 2016/159 sayılı ve 12 Ekim 2016 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 2016/167 Esas, 2016/160 sayılı ve 12 Ekim 2016 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 2016/171 Esas, 2016/164 sayılı ve 2 Kasım 2016 tarihli karar.

Anayasa Mahkemesi, 2016/172 Esas, 2016/165 sayılı ve 2 Kasım 2016 tarihli karar.